

Elizabeth B. White — Joanna Sliwa

Huijari- kreivitär

Juutalaisnainen, joka pelasti
tuhansia keskitysleiriltä

DOCENDO

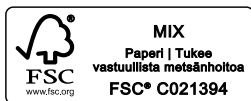
Huijarikreivitär

Elizabeth B. White – Joanna Sliwa

Huijari- kreivitär

Juutalaisnainen, joka pelasti
tuhansia keskitysleiriltä

DOCENDO

Ensimmäinen painos

Englanninkielinen alkuperäisteos: Elizabeth B. White and Joanna Sliwa:
*The Counterfeit Countess – The Jewish Woman Who Rescued Thousands of Poles
During the Holocaust.* First published in USA in 2024 by Simon & Schuster.
Copyright © 2024 by Elizabeth B. White and Joanna Sliwa
Published by arrangement with Hodgman Literary, New York and Ia Atterholm
Agency, Sweden.

Suomenkielinen laitos:
© Jere Saarainen ja Docendo, 2025
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.
Lönrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki
www.docendo.fi

Suomenkos: Jere Saarainen
Kannen kuvat: Wikimedia Commons ja iStock
Kansi: Tilla Larkiala / Taittopalvelu Yliveto Oy
Taitto: Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-850-322-4
Painettu EU:ssa
Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut: tuotevastuu@docendo.fi

SISÄLLYS

Kartat	6
Prologi	13
Johdanto	17
YKSI: Ennen	29
KAKSI: Lopun alkua	39
KOLME: Kauhu saapuu Lwówiin.	47
NELJÄ: Muodonmuutos	57
VIISI: Dystooppinen utopia	63
KUUSI: Tuhoaminen	79
SEITSEMÄN: Parempi kaatua saappaat jalassa	93
KAHDEKSAN: Jäätynyt lasti	108
YHDEKSÄN: Puolalaiskysymys	116
KYMMENEN: Majdanek	125
YKSITOISTA: Janinan listat.	142
KAKSITOISTA: Pelastusoperaatio.	160
KOLMETOISTA: Lautasellinen lohtua	177
NELJÄTOISTA: Kuolema korjaa satoa	197

VIISITOISTA: Majdanekin joulu	203
KUUSITOISTA: Kissaa ja hiirtä	218
SEITSEMÄNTOISTA: Salajuoni	235
KAHDEKSANTOISTA: Loppu lähestyy	250
YHDEKSÄNTOISTA: Verta portaikossa	267
KAKSIKYMMENTÄ: Loppu	274
KAKSIKYMMENTÄYKSI: Pako	282
KAKSIKYMMENTÄKAKSI: Uusi alku	294
EPILOGI: ”Janinan tarina”	302
Loppusanat	318
Kiitokset	320
Viitteet	327
Kirjallisuus	351
Kuvien oikeudet	365
Hakemisto	366

PROLOGI

9. elokuuta 1943

Lublin, Puola

Majdanekin keskitysleirin komendantin harmiksi kreivitär Sucho-dolska oli saapunut jälleen hänen toimistoonsa esittämään mahdot-tomia vaatimuksiaan.

SS-everstiluutnantti Hermann Florstedt oli palvellut Saksassa useilla keskitysleireillä, mutta Majdanek ei muistuttanut niitä lain-kaan. Lublinissa, Saksan miehittämässä Puolassa, sijaitseva leiri oli natsi-Saksan leireihin verrattuna alkeellinen ja sekasortoinen. Kun Florstedt nimitettiin Majdanekin komendantiksi vuonna 1942, se oli eräänlainen ylennys. Toisaalta nimitys oli mahdollista tulkita jonkinlaiseksi kurinpitotoimeksi mahdollisesta korruptiosta, josta häntä oli epäilty Buchenwaldin leirillä. Majdanekissa hänen eteensä oli avautunut valtava rakennustyömaa, jossa tiet olivat päällystämät-tömiä, juoksevaa vettä ei ollut, kaivovesi oli pilaantunutta ja avo-käymälöistä leijaili pistävä haju. Leirin krematorion savupiipusta kohosi jatkuvasti valtavia savupilviä, joiden ilmaan syöksemä tuhka oli peräisin kaasukammioissa murhatuista miehistä, naisista ja lapsista. Nyt 23 000 vankia riutui kuvottavan saastaisissa oloissa. Tartuntatautiepidemiat olivat niin rajuja, että jopa SS-vartijat sai-rastuivat ja kuolivat.

Majdanekissa oli kuitenkin Florstedtin kannalta yksi etu: SS säilöi sinne miehitetyssä Keski-Puolassa murhattujen satojen tuhansien juutalaisten henkilökohtaisen omaisuuden. SS:n varastoissa Lublinissa oli valtavat määrät vaatteita, kenkiä, turkiksia ja nahkatavaraa sekä laatikkokaupalla käteistä rahaa, koruja, kelloja, vihki-sormuksia ja kultahampaita. Florstedt määräsi Majdanekin vangit käsittelemään tavarat siten, että SS saisi niistä täyden hyödyn. Mutta huomaisiko muka joku, vaikka Florstedt ja hänen luottomiehensä ottaisivat osan rikkauksista palkkioksi palveluksistaan Saksan rotuvihollisten ryöstämisessä ja murhaamisessa?

Florstedtin työtä vaikeuttivat erityisesti puolalaiset avustuserjestöt, jotka pyrkivät toimittamaan ruokaa ja lääkkeitä Majdanekin puolalaisille vangeille. Puolan keskushuoltoneuvosto RGO (*Rada Główna Opiekuńcza*) ja Puolan Punainen Risti olivat huomattavasti tarmokkaampia kuin mitkään vastaavat järjestöt natsi-Saksassa. Ne olivat jopa saaneet luvan tuoda viikoittain leipää ja elintarvikkeita vankikeittiöihin, ruokapaketteja ja välttämättömyystarvikkeita vangeille sekä lääkkeitä leirin sairastupiin. Ja silti kreivitär Janina Suchodolska vaati yhä enemmän: lisää toimituksia, enemmän ruokaa ja lääkkeitä. Hän jopa kehtasi ehdottaa, että vangeille voitaisiin tuoda muualla valmistettua soppaa. Millä tahansa muulla keskitysleirillä sellainen ei olisi tullut kuuloonkaan. Mutta jos joku kieltäytyi kreivittären pyynnöstä, tämä kiersi korkea-arvoisten SS:n ja natsien viranomaisten puheilla niin pitkään, että sai lopulta yhdelle heistä perusteltua, miksi pyynnöt olivat Saksan etujen mukaisia.

Mikä pahinta, Majdanekissa vieraillessaan kreivitär urkki tietoja leirin oloista. Häntä oli turha yrittää estää, sillä hento tummaverinen aristokraatti ei hätkähtänyt SS-miesten huutoja tai uhittelua. Äskettäin hän oli jopa ilmoittanut terveysviranomaisille leirissä riehuvasta pillkukuumetartunnasta, minkä seurauksena Florstedtin oli ollut pakko järjestää vangeille jonkinlaista hoitoa.

Nyt kreivitär piinasi Florstedtia verukkeenaan leirillä olevat tuhannet puolalaiset talonpojat. SS oli heinäkuussa karkottanut heidät koti-

tiloiltaan ja passittanut leirille tehdäkseen maahan tilaa saksalaisille uudisasukkaille. Koska SS oli valinnut kaikki työkykyiset aikuiset ja lähettänyt heidät pakkotyöhön natsi-Saksaan, leirille jääneet talonpojat olivat pääosin lapsia tai vanhuksia. Jo muutamassa viikossa vankeja menehtyi nestehukkaan, nälkään ja tauteihin niin kammottavaa tahtia, että se oli poikkeuksellista jopa Majdanekin mittapuulla.

Kreivitär oli saanut jotenkin suostuteltua saksalaisviranomaiset vapauttamaan leirissä yhä olleet 3 600 puolalaista talonpoikaa sillä ehdolla, että hänen järjestönsä hankkisi heille kaikki tarvittavat asiakirjat ja järjestäisi asuinpaikat. Kreivitär Suchodolska työtovereineen oli suoriutunut tehtävästä muutamassa päivässä.

Kreivitär saapui aamulla leirin portille vastaanottamaan vapautettavia siviilejä. Siellä hänelle ilmoitettiin ilman tarkempia selityksiä, etteivät lähes puolet vapautettavista olleet enää "saatavilla". Jäljelle jääneet siviilit oli koottu Majdanekin viidestä vankikorttelista kolmanteen, eli noin kilometrin päähän portilta, jonka luona kreivitär odotti. Monet vangit eivät jaksaneet kävellä koko matkaa, ja kreivitär katseli kauhuissaan, kuinka he yrittivät turhaan ottaa tukea toisistaan, kompuroivat, kaatuivat ja jäivät avuttomina makaamaan tomuun. Niinpä hän ilmestyi pian Florstedtin toimistoon ja vaati, että tämä päästäisi leirille kuorma-autoja ja ambulansseja hakemaan vankeja. SS:n turvallisuusmääräysten mukaan puolalaisia siviilikuljetuksia ei olisi saanut missään nimessä päästää keskitysleirin alueelle. Mutta Florstedt tiesi myös, että vastustelu olisi turhaa, koska siinä tapauksessa kreivitär kävisi vain sopimassa asian ylemmällä tasolla.

Kahden tunnin kuluttua paikalle saapui hevoskärriä, ambulansseja ja vankkureita, jotka kreivitär oli tilannut kaupungin yrityksiltä ja järjestöiltä.

Elokuussa 1943 Majdanekista vapautettiin lopulta 2 106 talonpoikaa. Heistä yli neljännessä hoidettiin Lublinin kahdessa pääsairaalassa ja lähes 200 kuoli muutamassa päivässä – yli puolet

heistä alle 12-vuotiaita lapsia. Joka tapauksessa noin 1 900 talonpoikaa sai pitää henkensä kreivitär Suchodolskan ja hänen lukuisien työtovereidensa ponnistelujen ansiosta.

Se ei jäänyt kreivittären viimeiseksi teoksi Majdanekin vankien auttamiseksi. Kreivitär painosti sitkeästi natsiviranomaisia tekemään uusia myönnytyksiä, ja vähitellen nämä suostuivat päästämään leirille lisää ruoan, lääkkeiden ja muiden tarvikkeiden kuljetuksia. He jopa antoivat kreivittären tuoda paikalle koristeltuja joulukuusia, jotta vangit voisivat juhlia joulua. Helmikuussa 1944 RGO alkoi toimittaa Majdanekin 4 000 puolalaisvangille muiden ruoka- ja lääkelähetysten lisäksi soppaa ja leipää viisi kertaa viikossa. Kreivitär toimitti keiton leirille usein henkilökohtaisesti SS-vartijoiden tiukassa valvonnassa.

Yksikään natsi- tai SS-viranomainen ei arvannut, että aristokraatilta vaikuttanut lannistumaton ja itsevarma kreivitär ei ollut kreivitär ensinkään – hänen nimensä ei edes ollut Suchodolska. Hän oli Janina Spinner Mehlberg, erinomainen matemaatikko sekä Puolan vastarintaliikkeen, Kotiarmeijan, upseeri – ja juutalainen.

JOHDANTO

Joulukuussa 1989 historioitsija Elizabeth ”Barry” White sai odottamattoman paketin vieraalta lähettäjältä. Sisällä oli pinkka ohutta hiilipaperia, jolla oli kirjoituskoneella laaditun nimeämättömän käsikirjoituksen kopio. Paketin lähettänyt Floridan yliopiston Amerikan historian professori Arthur Funk selitti, että käsikirjoitus oli puolalaisen juutalaisen Janina Mehlbergin muistelmateos. Mehlberg oli selviytynyt holokaustista Lublinin kaupungissa esiintymällä aatelisena, kreivitär Janina Suchodolskana. Muistelmassa kerrottiin, kuinka hän oli suostutellut SS:n päästämään Majdanekin keskitysleirille ruokalahetyksiä tuhansille vangeille ja kuinka hän oli salakuljettanut toimitustensa yhteydessä viestejä ja tarvikkeita vankeina olleille vastarintataistelijoille.

Funk kertoi Barrylle, että Janina Mehlberg oli muuttanut sodan jälkeen Yhdysvaltoihin. Hän oli työskennellyt Chicagossa Illinois Institute of Technologyssa matematiikan professorina ja kuollut vuonna 1969. Mehlbergin kuoltua hänen miehensä, filosofi Henry Mehlberg, oli yrittänyt turhaan saada muistelmateoksen julkaistua. Vähän ennen kuolemaansa vuonna 1979 hän oli luovuttanut muistelmakäsikirjoituksen Funkille toivoen, että historioitsija lopulta onnistuisi tehtävässä. Funk yritti parhaansa muttei silti saanut kustantajia kiinnostumaan. Lopulta hän luovutti käsikirjoituksen kopion Barrylle, joka oli juuri pitänyt esitelmän Majdanekista Yhdysvaltain historiallisen seuran konferenssissa. Funk toivoi

Barryn keksivän, miten Janina Mehlbergin tarina saataisiin kerrottua maailmalle.

Barry tiesi, että toisen maailmansodan aikaan saksalaisten miehittämässä Lublinissa oli elänyt eräs kreivitär Janina Suchodolska. Sodan jälkeen keskitysleiriä käsitelleissä tutkimuksissa mainittiin, että Suchodolska oli toiminut avustusjärjestö Puolan keskushuolto-neuvoston RGO:n edustajana ja toimittanut itse säännöllisesti ruokaa Majdanekin vangeille. Lisäksi hän oli kuulunut Puolan Kotiarmeijaan ja koordinoinut leirin sisäistä vastarintaa salakuljettamalla viestejä. Useat Majdanekista selvinneet vangit ovat maininneet kreivittären kertomuksissaan – urhean ja ystävällisen, ”surumielisesti hymyilevän naisen”, joka toi heille ruokaa, uutisia sodasta, koristeltuja joulukuusia ja pääsiäismunia sekä ehtoollisleipiä. Vangit muistelivat, ettei nainen koskaan hätkähtänyt, kun SS-vartijat karjuivat hänelle, ja ihmettelivät, miten hämmästyttäviä myönnytyksiä hän sai natsiviranomaiset tekemään. He uskoivat, että neuvottelukyvyt perustuivat kreivittären syvään ymmärrykseen saksalaisesta mielenlaadusta. Osa entisistä vangeista oli kiitollisia siitä, ettei kreivitär tarjonnut ainoastaan fyysistä ravintoa vaan myös toivoa, jonka varassa jaksaa eteenpäin. Yhdessäkään noista tutkimuksista tai kertomuksista ei kuitenkaan mainita, että kreivitär olisi käyttänyt salanimeä – saati sitä, että hän oli juutalainen.

Barry tiesi, miten helvetillinen paikka Majdanek oli, ja luki käsi-
kirjoitusta hämmentyneenä ja epäileväisenä. Lublin oli holokaustin suurimman joukkomurhaoperaation, *operaatio Reinhardin*, keskuspaikka. Majdanekin kaasukammioissa ja teloitusr ryhmien edessä murhattiin vähintään 63 000 juutalaista.¹

Lisäksi siellä oli vankeina tuhansia ei-juutalaisia puolalaisia, joista moni kuoli. Muistelmateoksessa kuitenkin selitettiin, kuinka pienikokoinen juutalaisnainen oli käynyt neuvotteluja Lublinin korkea-arvoisimpien natsivirkamiesten kanssa, tavannut säännöllisesti Majdanekin SS-viranomaisia, ystävystynyt leirin SS-vartijoiden kanssa ja vieraillut rutiininomaisesti vankiparakeissa. Hän oli

vaatinut jatkuvasti saksalaisilta viranomaisilta lupaa kuljettaa aina vain suurempia ja monipuolisempia avustustoimituksia Majdanekin vangeille ja saanut vaatimuksensa läpi. Kertomuksen perusteella vaikutti, ettei hän ollut kuulevinaankaan kieltäviä vastauksia vaan vaati myönnytysten jälkeen entistä enemmän. Vielä uskomattomammalta kuulosti, että hän oli salakuljettanut avustustoimitustensa varjolla kirjeitä ja tarvikkeita leirille vangituille vastarintaliikkeen toimijoille. Mukana oli ollut jopa työkaluja, joiden avulla vangit olivat päässeet pakenemaan. Majdanekiin liittyvien hankkeidensa lisäksi hän pelasti pakkotyöhön Saksaan siepattuja puolalaisia ja perheiltään riistettyjä lapsia. Gestapo uhkaili ja tarkkaili häntä ja yritti saada hänet vakoojien avulla ansaan. Monta kertaa hän välttyikin pidätykseltä, kidutukselta ja kuolemalta vain täpärästi.

Muistelmateoksen mukaansatempaava tarina tuntui Barrysta melkein liian uskomattomalta ollakseen totta. Toisaalta kirjoittajalla oli poikkeuksellisen yksityiskohtaista tietoa Majdanekista, sen henkilökunnasta ja vangeista – tietoa, jota olisi ollut lähes mahdollonta saada ilman henkilökohtaisia kokemuksia leiriltä. Jos muistelmien väitteet pitivät paikkansa, tuo historiallisesti merkittävä tarina ansaitsi tulla tunnetuksi. Mutta jos kertomus oli totta, miksei Janina Mehlberg ollut paljastanut henkilöllisyyttään sodan jälkeen ja saanut ansaitsemaansa kunniaa saavutuksistaan? Hän kirjoitti muistelmateoksen vasta 1960-luvulla eli kauan sen jälkeen, kun oli muuttanut pois Puolasta ja asettunut asumaan Yhdysvaltoihin.

Jos muistelmien kertomus taas ei ollut totta, miksi Janina ja Henry Mehlberg olisivat nähneet niin paljon vaivaa huijatakseen? Barry totesi, ettei voisi tehdä muistelmateoksella mitään, ennen kuin saisi varmistettua, että Janina Mehlberg todella oli kreivitär Suchodolska.

Siihen aikaan Barrylla ei kuitenkaan ollut keinoja varmistaa muistelmien todenperäisyyttä. Vuonna 1989 internetkään ei ollut vielä yleisesti käytettävissä. Hän olisi voinut tutkia Janina Mehlbergin elämää vain perehtymällä pölyisiin dokumentteihin ja mikrofilmeihin Puolassa sijaitsevilla arkistoissa. Barry oli juuri tullut äidiksi ja

työskenteli Yhdysvaltain oikeusministeriössä, missä hänen tehtävään oli tutkia ja haastaa oikeuteen natsirikollisia Yhdysvalloissa. Hänellä ei ollut aikaa eikä voimavaroja matkustaa Puolaan tekemään tutkimustyötä, etenäkään kun hän ei itse osannut puolan kieltä. Funk kertoi luovuttavansa muistelmien kopion useille arkistoille, kuten Yhdysvaltain holokaustin muistomuseolle (USHMM), ja niinpä Barry toivoi, että joku häntä pätevämpi tutkija varmistaisi muistelmateoksen todenperäisyyden ja toisi tarinan julki.

Ensin kului vuosia ja sitten vuosikymmeniä, eikä mikään viitanut siihen, että yksikään tutkija olisi perehtynyt muistelmiin. Funk kuoli vuonna 2007. Barrya riivasi ajatus siitä, että hän saattaisi olla ainoa historioitsija, joka tiesi muistelmien olemassaolosta. Mitä jos sen väitteet pitivätkin paikkansa? Oliko yksin hänen vastuullaan varmistaa kertomuksen aitous ja tuoda se julkisuuteen?

Työskennellessään USHMM:ssä historianantutkijana Barry alkoi vuonna 2017 selvittää Mehlbergin väitteitä. Hän törmäsi vuonna 1975 ilmestyneeseen kirjaan, jonka oli kirjoittanut eräs Mehlbergin muistelmissaan mainitsema entinen Puolan vastarintaliikkeen toimija. Tämä kehui ”Janina Suchodolska-Mehlbergin” panosta Majdanekin vastarintatoiminnassa ja mainitsi, ettei Mehlbergin muistelmille ollut vielä löytynyt kustantajaa.² Löytö vahvisti Barryn uskoa siihen, että Janina Mehlberg todella oli kreivitär Suchodolska, mutta hän tarvitsi silti lisää todisteita ennen kuin muistelmateos voitaisiin julkaista. Barry alkoi etsiä määrätietoisesti historianantutkijaa, joka pystyisi varmistamaan muistelmien todenperäisyyden ja kertomaan Janina Mehlbergin tarinan. Hän lähetti käsikirjoituksen Joanna Sliwalle, joka oli tutkinut holokaustia Puolassa. Luettuaan muistelmien sisällön Joanna tarjoutui tutkimaan Janina Mehlbergin elämäntarinaa ja kertomaan sen maailmalle yhdessä Barryn kanssa.

Barry ja Joanna tutkivat asiakirjoja sekä haastattelu- ja valokuvaaineistoja ja olivat yhteydessä ihmisiin yhdeksässä eri maassa ja kolmella mantereella. Näin he paitsi onnistuivat vahvistamaan Mehlbergin muistelmateoksen yksityiskohtaiset väitteet, myös löysivät

paljon tietoa Janina Mehlbergin kreivitär Suchodolskan nimissä tekemistä uroteoista, joita muistelmissa ei edes mainita. Esimerkiksi tämän kirjan prologissa kuvattu tapaus ei liity suoraan muistelmateokseen vaan on peräisin sodan aikaisista RGO:n asiakirjoista. SS-mies, jonka Janina taivutteli vapauttamaan siviilit Majdanekista, oli itse *operaatio Reinhardin* johtaja.

Tuon miehen käsissä oli yli 1,5 miljoonan juutalaisen verta. Majdanekissa tekemänsä avustustyön lisäksi Janina tarjosi ruokaa, suojaa ja terveydenhoitoa kymmenille tuhansille puolalaisille siviileille, jotka oli hädätetty kodeistaan tai siepattu kylistään. Hän perusti soppajonoja, sairaaloita, levähdyspaikkoja sekä orpokoteja perheistään erotetuille lapsille. Hän sai neuvoteltua tuhansia puolalaisia vapaaksi sekä siirto- ja työleireiltä että Majdanekista.

Tämän kirjan kirjoittajille selvisi myös, että Janina Mehlberg vaihtoi identiteettiään monta kertaa elämänsä aikana. Hän muutti nimeään ja vaihtoi ammattiaan – ja esiintyi jokaisen vaihdoksen myötä entistä nuorempana. Hän syntyi vuonna 1905 nimellä Pepi Spinner ja suoritti 22-vuotiaana filosofian ja logiikan tohtorin tutkinnon arvostetussa Juhana Kasimirin yliopistossa Puolan Lwówissa (nyk. Ukrainan Lviv). Hän työskenteli nimellä Józefa Mehlberg matematiikan opettajana ja luennoitsijana Lwówissa vuosina 1935–1941, kunnes pakeni aviomiehensä Henryn kanssa Lubliniin ja hankki väärennetyt henkilöllisyystodistukset. Kreivitär Janina Suchodolskana hänestä tuli ensin RGO:n Lublinin-osaston päällikön assistentti ja lopulta varapäällikkö. Samaan aikaan hän toimi nimellä ”Stefania” Kotiarmeijassa, joka oli suurin aseellinen vastarintaryhmittymä Saksan miehittämässä Puolassa. Kun Neuvostoliiton joukot ajoivat saksalaiset pois Lublinista vuonna 1944 ja perustivat kommunistisen hallinnon, hänestä tulikin vuonna 1909 syntynyt sosiaalityöntekijä, tohtori Janina Suchodolska. Sodanjälkeisessä Puolassa hän työskenteli sosiaalitoimiston apulaisjohtajana ja auttoi sodan runteleman maan hädänalaisimpia ihmisiä.

Vuonna 1950 hän loikkasi Länsi-Berliiniin ja muutti sieltä Kanadaan nimellä Josephine Janina Spinner Bednarski Mehlberg. Lopulta vuonna 1961 hänestä tuli Yhdysvaltain kansalainen, tohtori Josephine Janina Spinner Mehlberg, joka oli syntynyt vuonna 1915.

Vaikka ”Janina” ei ollut hänen nimensä ennen vuotta 1941, Janina Mehlberg säilytti sen osana nimeään koko loppuelämänsä ajan. Tuolla nimellä hän myös kirjoitti muistelmansa. Hänen aviomiehensä Henry käyttää postuumisti kirjoittamassaan esipuheessa nimeä Janina Spinner Mehlberg. Näistä syistä kirjassa päätettiin käyttää johdonmukaisesti nimeä ”Janina”.

Samalla kun Barry ja Joanna varmistivat Janinan muistelmien todenperäisyyttä, he myös pohtivat, missä muodossa ne mahdollisesti julkaistaisiin. Teokseen päätettiin sisällyttää taustoittava teksti, joka selittäisi historiallisia viittauksia ja tapahtumien kontekstia. Näin Janinan ääni ja näkökulmat jäisivät kuuluviin mutta lukijoiden olisi helpompaa ymmärtää hänen tarinaansa. Muistelmateos alkaa toisen maailmansodan alusta ja päättyy vuoteen 1944, jolloin Neuvostoliiton joukot valtasivat ja miehittivät Lublinin. Teos ei kuitenkaan etene tiukasti kronologisessa järjestyksessä vaan on sarja kohtauksia, jotka valottavat olennaisia seikkoja hänen toiminnastaan ja kokemuksistaan. Muistelmien kirjoittaja olettaa lukijoiden tuntevan henkilöt, paikat ja tapahtumat, joihin hän tekstissään viittaa. Suurin osa nykylukijoista ei kuitenkaan voisi pelkän muistelmateoksen perusteella täysin käsittää, kuinka poikkeuksellinen Janinan tarina on. Esimerkiksi nykyään vain harva Puolan ulkopuolella on kuullut Majdanekin keskitysleiristä. Vuonna 1944 Majdanek sai kuitenkin paljon kansainvälistä huomiota, kun puna-armeija vapautti leirin ja muu maailma näki ensimmäiset konkreettiset todisteet natsien järjestelmällisestä juutalaisten kaasutusprojektista. Leiriä esiteltiin jopa dokumenttielokuvassa, joka näytettiin Nürnbergissä Saksan suurimpien sotarikollisten oikeudenkäynnissä. Ennen kuin Auschwitzista tuli holokaustin vertauskuva, Majdanek oli kansainvälisesti tunnetuin natsien rikosten symboli.

Löysimme lopulta paljon enemmän tietoa Janinan elämästä ja poikkeuksellisista saavutuksista kuin minkä hän kertoo muistelmis-
saan, ja niinpä tämän kirjan tekijät päättivät julkaista muistelmien
sijaan Janinan koko elämäkerran. Tarina kerrotaan pääosin Janinan
muistelmien pohjalta, ja samalla hänen näkökulmansa, ajatuksensa
ja havaintonsa nousevat esiin niin kuin hän ne muistelmissaan esit-
tää. Kirjan kaikki dialogit ovat joko suoraan muistelmateoksesta
peräisin tai perustuvat siinä kuvattuihin keskusteluihin. Epilogissa
kirjailijat selittävät, kuinka he vahvistivat Janinan muistelmien
aitouden, ja keskustelevat hänen motiiveistaan teoksen kirjoitta-
miseen. He pohtivat, mitä tapahtunut kertoo hänen persoonastaan
sekä luonteestaan ja siitä, mitä hän on oppinut kokemuksistaan.
Kirjan lopussa siteerataan muistelmien viimeisiä osioita, jotta
Janina pääsee itse ääneen.

Tämä kirja kertoo Janinan elämäntarinan osana maailman-
historiallisia tapahtumia, jotka muovasivat hänen toimintaansa,
ja yhdistää hänen kokemuksensa laajempaan kertomukseen kau-
huista ja kärsimyksistä, joita saksalaiset aiheuttivat juutalaisille ja
ei-juutalaisille puolalaisille toisen maailmansodan aikana. Saksan
miehittämä Puola oli natsien ”lopullisen ratkaisun” politiikan kes-
kiössä – suurin osa saksalaisten juutalaisuhreista kuoli siellä gettoi-
hin, leireille, tuhoamiskeskuksiin ja teloitusr ryhmien eteen. Janina
muuttui kreivitär Suchodolskaksi, koska halusi välttää tuon kohtal-
lon. Kuitenkin jopa ”arjalaisena” puolalaisena Janina oli jatkuvasti
saksalaisten rasistisen vainon ja joukkotuhon politiikan armoilla.
Natsi-ideologiassa juutalaisia pidettiin ”ali-ihmisiksi” leimatuista
vihollisista kaikkein vaarallisimpina, mutta natsien rasistisella
ihmisarvon asteikolla etniset puolalaisetkaan eivät olleet kovin pal-
jon korkeammalla. Puolaa miehittäneet saksalaiset käynnistivät jär-
jestelmällisen hävityskampanjan, joka riisti alle kuudessa vuodessa
kolmen miljoonan puolanjuutalaisen ja lähes kahden miljoonan
ei-juutalaisen puolalaisen hengen. Lisäksi saksalaiset pakottivat
yli kaksi miljoonaa ei-juutalaista puolalaista pakkotyöhön natsi-

Saksaan erottaen heidät perheistään ja kaappasivat kymmeniä tuhansia puolalaisia lapsia saksalaistettaviksi. Puolanjuutalainen juristi Raphael Lemkin³ keksi vuonna 1944 sanan ”kansanmurha” kuvaamaan saksalaisten pyrkimyksiä hävittää sekä juutalaiset että ei-juutalaiset puolalaiset.

Janinan tarina kuvaa, miten puolalaiset vastustivat Saksan miehitystä ja auttoivat toisiaan selviytymään. Hän itse sai apua ei-juutalaiselta perhetuttavaltaan, kreivi Andrzej Skrzyńskiltä, joka kutsui Janinan ja Henryn Lubliniin ja järjesti heille henkilöllisyyspaperit kreivi Suchodolskin ja kreivitär Suchodolskan nimillä. Holokaustin aikana väärennetyjä papereita käyttäneet puolanjuutalaiset pyrkivät yleensä pitämään matalaa profilia ja välttämään julkisilla paikoilla liikkumista mahdollisuuksien mukaan. Siten he eivät olleet vaarassa jäädä kiinni, jos entiset tuttavat tunnistaisivat heidät, heidän puheessaan kuuluisi häivähdys jiddišin tuomaa korostusta tai he joutuisivat esittämään asiakirjoja, jotka eivät kestäneet lähempää tarkastelua. Janina ei kuitenkaan suostunut jäämään toimettomaksi, kun niin monet maanmiehet ja -naiset kärsivät ja kuolivat hänen ympärillään. Skrzyńskin avustuksella hän liittyi Kotiarmeijaan.

Kaikista natsi-Saksan miehittämistä maista Puolassa oli ylivoimaisesti laajin vastarintaliike, ja naiset olivat siinä elintärkeässä roolissa. Janina toimi itsekin kuriirina ja vakoojana sekä pyöritti pääosin naisista koostuneita verkostoja, jotka salakuljettivat viestejä ja tarvikkeita vangituille vastarintaliikkeen toimijoille.

Toisen maailmansodan jälkeen holokaustin kokeneet juutalaisnaiset tai ylipäättään natsi-Saksan valtaa vastaan vastarintaliikkeessä ja tiedustelutehtävissä kapinoineet naiset eivät kiinnostaneet tutkijoita tai yleisöä kymmeniin vuosiin. Funk selitti Barrylle, että oli julkaisijaa etsiessään lähettänyt Janinan muistelmat erälle Yhdysvalloissa asuneelle merkittävälle amerikkalaiselle holokaustihistorioitsijalle. Vaikka historioitsija oli pitänyt muistelmateoksen tarinaa kiinnostavana, hänen mukaansa yhden naisen selviytymiskokemukset holokaustista eivät riittäneet julkaisuperusteeksi.

Siihen aikaan holokaustin tutkimus oli vielä alkutekijöissään ja historioitsijat keskittyivät pääasiassa syyllisten tekoihin ja motiiveihin.

Sittemmin näkökulmat ovat laajentuneet ja juutalaisnaisten toiminnasta natsien kansanmurhan yhteydessä on tullut tärkeä tutkimuskohde. Myös yleisö on janonnut 2000-luvulla yhä enemmän tarinoita naisista, jotka taistelivat natsi-Saksaa vastaan ja yrittivät pelastaa sen uhreja. Janinan tarina nostaa esiin myös muiden puolalaisten sankarittarien urotekoja. Nuo naiset vaaransivat henkensä isänmaansa puolesta ja toimivat samankaltaisissa rooleissa kuin Janina.

Kreivi Skrzyńskiin avulla Janina sai myös paikan RGO:sta. Saksalaiset eivät antaneet RGO:n huolehtia kaikista Puolan kansalaisista vaan ainoastaan niistä, joita nämä pitivät rodullisesti puolalaisina. Lublinin alueella RGO auttoi satojatuhansia puolalaisia, jotka oli häädetty kodeistaan ja asuinalueiltaan.

Heidän omaisuutensa ryöstettiin ja elinkeinojensa harjoittaminen estettiin, ja niinpä he olivat aliravittuja tai viruivat vankiloissa ja keskitysleireillä. RGO tarjosi näille ihmisille suojaa, ruokaa, lääkkeitä ja vaatteita pitkälti Lublinin asukkaiden anteliaisuuden turvin, vaikka useimmat lublinilaiset kärsivät itekin puutteesta ja aliravitsemuksesta Saksan politiikan seurauksena. Lahjoitusten avulla Janina pystyi myös ruokkimaan tuhansia Majdanekin vankeja, joille hän toimitti lähes päivittäin kasapäin leipää ja satoja litroja keittoa. Milään muulla keskitysleirillä ei toimittu niin.

Toiseen maailmansotaan ja holokaustiin liittyy lukuisia innostavia tarinoita rohkeista ja epäitsekäistä sankareista, jotka ovat taistelleet natsismia vastaan ja pelastaneet sen uhreja. Jotkin tunnetuimmat tarinat liittyvät Puolaan. Saksalainen teollisuusmies Oskar Schindler on saanut ansaittua tunnustusta Thomas Keneallyn kirjan *Schindlerin lista* ja Steven Spielbergin samannimisen elokuvan välityksellä. Hän pani omaisuutensa peliin ja pelasti henkensä uhalla noin 1 200 juutalaista työntekijäänsä. Varsovan eläintarhan hoitajat Jan ja Antonina Żabiński puolestaan piilottivat eläintarhan alueelle

lähes kolmesataa juutalaista ja puolalaista vastarintataistelijaa. He ovat Diane Ackermanin kirjan *The Zookeeper's Wife* ja Niki Caron sen pohjalta ohjaaman elokuvan sankarihahmot. Sitäkin enemmän kirjoja ja elokuvia on innoittanut puolalaisen sosiaalityöntekijän Irena Sendlerin tarina. Hän salakuljetti satoja juutalaislapsia Varsovan getosta ja sijoitti heidät yksityiskoteihin sekä uskonnollisiin laitoksiin. Paljon tarinoita on kerrottu myös puolanjuutalaisista vastarintataistelijoista, kuten Bielskin veljeksistä, joita Nechama Tec kuvaa kirjassaan *Defiance* ja Edward Zwick ohjaamassaan samannimisessä elokuvassa. Aivan viime vuosina Judy Batalion on kuvannut Varsovan ”gettotyttöjen” uskomatonta rohkeutta ja vastarintaa kirjassaan *Päivien valo: Hitlerin gettojen vastarintanaiset* (engl. *The Light of Days*).

Janinan tarina on kuitenkin ainutlaatuinen. Hän oli juutalainen, joka pelasti ei-juutalaisia holokaustin suurimman murhaoperaation keskeltä. Hän näki omin silmin *operaatio Reinhardin* ensimmäisen vaiheen, missä lähes 30 000 Lublinin juutalaista vietiin väkivaltaisesti Belžecin tuhoamisleiriin. Hän oli myös yksi ensimmäisistä puolalaisista, jotka saivat tietää operaation apokalyptisesta lopputuloksesta: 42 000 juutalaisen joukkoteloituksista ampumalla Majdanekissa ja kahdella muulla leirillä. Jopa viitenä päivänä viikossa hän laskeutui kuoleman kitaan Majdanekiin tietäen, että jos SS saisi vihiä hänen salakuljetustoiminnastaan tai todellisesta henkilöllisyydestään, häntä kidutettaisiin ja lopulta hänet tapettaisiin julmasti. Silti hän kävi kerta toisensa perään taivuttelemassa joukkomurhaajia auttamaan samoja ihmisiä, jotka olivat heidän uhrejaan – ja hämmästyttävän menestyksekkäästi. Sodanaikaisista asiakirjoista on selvinnyt, että Janina sai neuvoteltua saksalaiset vapauttamaan vankeudesta vähintään 9 707 puolalaista, joista 4 431 oli Majdanekista. Hänen järjestämänsä ruoka- ja lääketoimitukset pelastivat todennäköisesti tuhansia vankeja nälkäkuolemalta tai taudeilta. On mahdotonta arvioida täsmälleen, kuinka monta puolalaista olisi menettänyt henkensä ilman Janinan ponnisteluja, mutta luku on ainakin viisinumeroinen.

Uskomaton tositarina juutalaisnaisesta, joka pelasti tuhansia natsien keskitysleiriltä

Puolanjuutalaista Janina Mehlbergiä ei ole aiheetta verrattu Oskar Schindleriin. Natsiviranomaisten kanssa asioidessaan hän esitti olevansa kreivitär Janina Suchodolska Lublinin puolalaisesta huoltokomiteasta. Nokkelana ja taitavana neuvottelijana hän onnistui pelastamaan jopa kymmenentuhatta puolalaista.

Janina Mehlberg saapui toistuvasti Madjanekin keskitysleirille taituttelemaan natsiviranomaisia antamaan lisää myönnytyksiä, enemmän ruokaa ja lääkkeitä vangeille. Hän neuvotteli myös tuhansien puolalaisten vapauttamisesta. Huijarikreivittären toiminta ei jäänyt huomaamatta Gestapolta, joka seurasi ja uhkaili häntä.

Sodan jälkeen Mehlberg loikkasi miehensä kanssa Amerikkaan, missä hän työskenteli matematiikan professorina. Hän kuoli vuonna 1969. *Huijarikreivitär* perustuu Mehlbergin muistelmiin sotavuosilta, ja kirjan kirjoittajat täydensivät laajan taustatutkimuksen avulla tarinan yhtenäiseksi elämäkerraksi.

Historiantutkija, PhD **Elizabeth "Barry" White** on työskennellyt muun muassa Yhdysvaltojen Holocaust Memorial Museumin tutkimusjohtajana sekä tutkinut oikeusministeriössä natsien rikoksia sekä muita ihmisoikeusloukkauksia.

Historioitsija, PhD **Joanna Sliwa** on työskennellyt mm. American Jewish Joint Distribution Committeessa ja Museum of Jewish Heritage -museossa. Hänen teoksensa *Jewish Childhood in Kraków* voitti Ernst Fraenkel -palkinnon vuonna 2020.

DOCENDO
www.docendo.fi

99.1

Kansi: Tilla Larkiala/
Taittopalvelu Yliveto Oy

ISBN 978-952-850-322-4

9 789528 503224

